

MŪSŲ KALBOS GYVĖJIMAS VYDŪNAS

Naujoji Romuva 1937M. 29-30

1.ASMENINIAI PRISIMINIMAI

Pradėjau rašyti lietuviškus rašinėlius, kai 1895 metai baigėsi. Ir stengiaus kurti veikalėlį 1898 metams. Tokiu būdu ir toliau pasidarbuodamas, žengiau į naują šimtmetį.

Bet mano tų laikų lietuviškai parašyti darbeliai man kalbos atžvilgiu atrodo taip nevykę, kad visus norėčiau atsiimti ir vėl skleisti tik jų kalbą pataisius. Norėčiau ir prašyti visus, kurie iš mano tų laikų raštų šį tą kartoja, tai padaryti taisyklinga kalba. Rodos, kad svarbu ne tai, kaip, bet ką aš parašau.

Dabar manau rašas geriau, vis dėlto visais atžvilgiais toli dar nepavyzdingai. Tūliems mano kalba gal atrodo sunki, o kartais net keista. Tiesa, stengiuos apsireikšti vien lietuviškais žodžiais, jų su vargu jieškodamas, bet ir kalbu apie nekasdieninius gyvenimo dalykus. Man rašant vokiškai, tūli vokiečiai yra panašiai pareiškę dėl mano rašinių jų kalba.

Kalbėjau lietuviškai iš mažų dienų. Tėvas jau anksti mus mokė linksniuoti ir asmenuoti. Tam naudojomės Chr. Gottliebo Mielkės Anfangsgrunde der litauischen Sprachlehre. Toliau mums teko į rankas Fr. Beckerio Der kleine Litauer, M. J. A. Voelkelio Litauisches Elementarbuch. Tada pats dar pasirūpinau Fr. Kuršaičio Grammatik der litauischen Sprache ir jo žodyną, Oskar Wiedemanno Handbuch der litauischen Sprache, Karl Brugmanno Grundzuege der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen, Adalberto Bezenbergerio Beitrage zur Geschichte der litauischen Sprache, A. Leskieno ir K. Brugmanno Litauischen Volkslieder und Maerchen. Pagaliau varčiau ir A. Ficko žodyną, kuriame jis įvairių kalbų žodžius gretina.

Bet visa tai atidėjau. Man svarbu buvo mokėti gražiai ir aiškiai lietuviškai kalbėti ir rašyti. O naujam šimtmečiui prasidėjus, pasigavau Petro Kriaušaičio Lietuvių kalbos gramatiką, kurioj radau pavyzdingų lietuvių kalbos posakių ir kuriuos stengiaus įsikalti. Toliau naudojausi Rygiškių Jono Lietuvių kalbos sintakse, Mūsų žodynėliu, Lietuvių kalbos gramatika ir Linksnių ir prielinksnių knyga.

Tik negirdėjau kalbant gera lietuvių kalba. O gyvenau vokiečių kalbos ir mąstysenos įtakoje. Tai lietuvių kalba tikrai pamažu gyvėjo mano mąstymui. Kartais dar ir mūsų kalbininko tvirtinimais labai abejoju. Tai mano rašiniai ir atrodė nevykę. Rodės geriausiai būtų, jeigu jų kalbą taisyty lietuvių kalbos mokovas.

Ir malonėjo tai padaryti Prabočių šešėliams ir Jaunimui dr. J. Šaulys, Amžinai Ugniai ir kitiems raštams dr. J. Šlapelis. Kada po Didžiojo karo nukeliaudavau į Kauną, kas kartą skubindavaus pas mūsų kalbininką, Rygiškių Joną, o jam viešint Palangoje, jį čia lankydavau ir buvau jo maloniai mokomas.

Jis ir pataisė mano Karalaitės kalbą, VI. Butkui jo pastabas užrašinėjant. Parašęs Pasaulio Gaisrą, viešėjau kelias savaites Palangoje maloniuose Vaineikiuose ir kas dieną po kelias valandas skaičiau mūsų kalbininkui savo veikalą, jo kalbą taisydamas pagal gautus patarimus.

Patyriau tą kartą keistą dalyką. Girdėdamas Lietuvos žmones drąsiai kalbant ir mano kalbą taisant, jais ir sekiau. O dabar teko dažnai tai atitaisyti. Mūsų kalbininkas sakė, čia apsireiškias rusiškumas, aš lietuviškiau parašęs. Vis dėlto abejoju savo lietuviškumu.

Dabar imu pamokymų iš Gimtosios Kalbos. Ir skaitau, ką Lietuvos Aidas praneša iš dr. Pr. Skardžiaus ir dr. A. Salio viešų paskaitų. Kaip tai gera, kad abu stengiasi surasti mūsų apsireiškimui lietuvių kalba tą būdą, kurs auga iš visuotinio lietuvių protavimo. Todėl vis naujai pasiimu Gimtąją Kalbą, jeigu dėl ko nors abejoju. O kartais ir užtinku čia, kas man rodosi nepriimtina, vis dėlto man ji daug padeda. Teikiamieji aiškinimai mūsų kalbą padaro tikrai gyvesnę, sklandesnę, aiškesnę.

Tokiu būdu ji ir vis geriau tinka net giliausiems išmanymams apreikšti. O tuo ir pats lietuviškumas gyvintas ir stiprintas. Mielai tam ir aš norėčiau patarnauti. Manau net, kad mano nuomonė apie mūsų kalbos gyvinimą galėtų tam kiek reikšti. Todėl ir rašau.

2. LIETUVIŲ KALBA ESAMŲ EUROPOS KALBŲ TARPE

Kiekvienos tautos žmoniškumas reiškiasi kitu būdu. Tatai matyt iš kiekvieno įvairių tautų žmogaus. Savo gyvenimu, savo elgesiu jis skelbia save, savo tautą ir jos žmoniškumo atspalvį. Bet paprastai tautiškumą numanyti norėta vien iš kalbos. Ji visuomet yra kuriama bendrojo visos tautos gyvybingumo ir sąmoningumo. Kaip tik jis menkėja, kalba aptyla. Kalbai aiškėjant, tautiškumas gyvėja.

Čia tai glūdi priežastis to, kad tūli sako lietuvių kalba esanti be reikšmės, su ja toli nenuėinama ir ja geriau apsireikšti negalima. Nenumanyta, kad kiekviena kalba, augdama iš vienos tautos žmonių gyvumo, vartojama tų žmonių, šviesina jų protavimą ir išmanymą, kaip tai padaryti negali jokia kita kalba. Kurs tokiu tikslu kalba, tas ja greit ir gėrisi. O tai įrodo, kad jis turi savyje tą pačią kūrimo galią, iš kurios jo kalba yra kilusi. Jo protavimui ji ir geriausiai tinka. Skelbdama, pvz., lietuviškumą, ji tvirtina ir kiekvieno lietuvių tautiškumą.

Bet mūsų tauta ir kalba ilgais metais buvo apsnūdusi. O kitos tautos savo kalbomis gyveno ir gyvai apsireiškė. Ir pasidarė ypatingas skirtumas kurį negalima nepastebėti. Aiškaus savo kalbos giminumo kalbas terandame tarp tujų, kurios buvo šnekamos prieš 2000 ir daugiau metų. Mūsų kalba yra panašaus ūgio ir dvasinio lygio, kaip tos senos kalbos. Tarp mūsų ir kitų šių laikų Europos kalbų veriasi sunkiai peržengiamas atstumas. Tos kalbos yra toli nuo mūsų nuriedėjusios.

Vis dėlto mūsų kalba neturėtų būt laikoma atsilikusi. Sako, tiesa, tūli lietuviai, kurie yra papratę apsireikšti kita kalba, kad mūsų esanti ypatingojo neslankumo. Iš tikrųjų lietuvių kalba netinka taip kam nors paplepėti, kaip tūlos kitos kalbos. Ir nereikėtų stengties tai padaryti. O ką tai reiškia, turėtų būt numanu.

Bet tirdami kitų kalbų gyvenimą, sužinome, kad jos ilgais savo amžiais yra labai pakitusios. Joms atsitiko ypatingas dalykas. Neteko savo ūgio gyvybingumo, nudilo, nusigyveno, kad jų žodžių dažnai beliko tiktai trupiniai. Žmonių mąstymas buvo virtęs kitoks. Mums protaujant žodžiais ir jų galūnėmis, jos reiškia savo mintis žodžių eilės sustatymu visokių prielinksnių užvedama tvarka.

Visa tai pasidarė, kad anų kalbų žmonės dvasiniu savo gyvenimu linko vis daugiau į atsparųjį daiktingumą, į negyvumą, ir įgijo lėkštąjį protavimą. Jų mąstysena vyko paviršutiniškumo lygyje. Dar nusidavė kraujo sudėjimas tarp įvairių tautų. Tada iš tokio pakitusio gyvybingumo ir sąmoningumo atsirado ir kalbų suskilimas.

Rimtai vertinant žmonijos apraiškas raštais, aiškiai numanyti, kad senovėje daug giliau jausta, mąstyta ir išmanyta negu vėliau. Nežiūrint, pvz., Biblijos pasakojimų apie jau labai ypatingus bjaurumus, su šventaisiais jos žodžiais retai koks mūsų laikų posakis gali lygintis. Bet tiriant dar daug senesnius raštus už Bibliją, kurie jų žmonių taip pat yra vadinami Dievo žodžiu, kaip Indų Vedos ir Upanišados, Egiptiečių himnai, Persų Zendavesta, skirtumas dar didesnis.

Iš viso matyti, kad žmonijos protavimas per kelis tūkstantmečius vis daugiau nusikreipė nuo dvasinių dalykų ir skyrėsi daiktingumui. Todėl įvairių tautų kalbos ir pakito. Visai nebėra numanoma, kad jos kurtos nuolatai sąmoningėjančiai gyvybei apreikšti. Todėl lyg apdžiūvo žodžių šaknys, silpnėjo galūnės, apmirė ir nukrito.

Viena lietuvių kalba gyveno beveik visai tokia, kokia ji buvusi. Matyt, ji laikėsi senų laikų dvasiniame lygyje. Ir tuo įrodė, kad ji yra to gyvumo ir sąmoningumo kūrinys ir turėtų jo būti ir toliau kuriama.

Mūsų laiku įvyksta ypatingas žmonijos sąmoningumo pakitimas. Su visais paskutinių šimtmečių laimėjimais daiktingume žmonija vėl kreipiasi gyvybingumo pusėn! Tuo tarpu lietuvių tauta su savo kalba ir savo manymu lyg stovi arba nors turi galimumo stovėti ten, kur kitų kalbų sąmoningumas stengiasi užkopti.

3. MŪSŲ KALBOS ALPIMAS

Ką tik pareikštas tvirtinimas, turbūt, retai kam atrodo tikėtinas. Bet laiku gal bus numanyta, kad tai tiesa. Tik lietuvių tautai ir jos kalbai teks dar labai gyvėti. Rodos plačiai žinoma, kaip įvyko jos smukimas. Vis dėlto naujai prisimintina, kaip ir kas čia nusidavė, jeib aiškėtų, kas daryti kalbai gyvinti.

Tautiškumo ir kalbos apsiniaukimas, turbūt, prasidėjo, kaip tautos vadai buvo priversti rūpintis tautos gynimu, savo galybės tvirtinimu ir stiprinimu. Tada jiems teko dažniau santykiuoti su kitų tautų galingaisiais. Ir kaip jie, jų pavyzdžiu sekdami, rėmėsi kardu, taip ir kalbėjo jų kalba. Panašiai elgėsi tada ir visi tautos didžiūnai. Visi jie atsistojo su žvilgiu į aplinką, į svetimumą ir paliko tautiškumą ir lietuvių kalbą žmonėms, kurių jie buvo apsauga, tarsi apdanga.

Taip tada lietuviškumas glūdojo lyg po svetimųjų kalbos klodu. Jam beliko apatiniausiu žmoniškumo gyvenimu reikštis. Dar smarkiau lietuviškumas menkėjo, kai tauta neteko savingumo. Tada platesnysis jos gyvenimas buvo tvarkomas dar nuolat stiprėjančiu būdu svetimumo, kurs ir reikėsi svetima kalba. Santykiuodami su valdžios atstovais, lietuviai buvo priversti tartis jų būdu. Valdantieji dar ir mokykloms ir kitoms įstaigoms kiek tik įstengdami varvinino į žmonių sąmonę savo protavimą, ir tuo iš jos ginė, kas lietuviams buvo prigimta.

Tokiu būdu lietuvių kalbos reikšmė buvo vis daugiau siaurinama ir žeminama. Bet gal todėl ji ir išliko kaip žiemkenčiai po sniego klodu šaltą žiemą. O kad ji tačiau galėjo reikšti kad ir menką, bet labai taurų ir gražų

žmoniškumą, bus esmiškiausias jos savumas. Iš tokios mūsų kalbos būklės galima ir pasiaiškinti tai, kad ji galėjo išbūti šiek tiek tokia, kokia ji buvo prieš ilgus amžius.

Tik iš tos būklės ir aiškėja, kad lietuviai lyg savaime pradėjo menčiau vertinti prigimtą savo kalbą. Atrodė, lyg ji nėra tinkama kam nors svarbesniam apreikšti. Norint patekti į platesnį pasaulį, norint iškilti į šviesesnę žmogaus protavimą, reikią griebtis kitos kalbos. Josios pagalba žmogus tegalys įsigyti visokius išmanymus, mokslus, mokėjimus, vienu žodžiu: galys šviesėti. Nieks žmonėms, turbūt, nepasakė, negalėdamas tai įrodyti, kad žmogus tikrai šviesėja tikrai prigimta kalba mąstydamas ir apsireikšdamas.

Su savo kalba lietuviai dažnai jautėsi lyg menkesni negu kitų kalbų žmonės. Iš lengvo tūlus ir pagavo ans vangumas, kurs sulaiko nuo aiškesnio manymo savo būdu ir savo kalba, vangumas, kurs yra esmiškasis vergiškumas.

Dar ir pačioje kalboje įvyko visoki pakitimai. Žymiausias buvo, kad žmonės lietuviškai kalbėdami griebėsi visokių svetimų žodžių, tarsi be jų negalėtų pasakyti, ko nori. O tuo visuomet pasirodo sąmonės apsiniaukimas. Dar net šiandien žmonės, kurie negali aiškiai manyti, kabinasi prie svetimų žodžių, jeib nors tie įrodytu, kad kalbantieji nėra visiškai tamsuoliai.

Svetimieji žodžiai, turbūt, daugumai dar vis atrodo esą didesnio garbingumo negu lietuviškieji. Todėl dar šiandien tam, kas garbinga, net tokiems žmonių luomams skiriami žodžiai bajoras, ponas, riteris. Žinoma, daro tai ir kitos tautos. Bet joms tai tiek nekenkia.

Taip ir priviso mūsų kalboje visokios svetimybės. O jos ne vien temdo mąstymą, protavimą, bet veikia ir pačią kalbą. Tiesa, svetimieji žodžiai yra šiek tiek lietuvinami, bet jie ir atsikeršija. Gyvendami lietuvių mąstyme, jie verčia žmones kitaip sudėti sakinius, net kartais kitaip ištartti savo žodžius. Ne tik jų balsiai, bet irriebalsiai pakinta. Toliau ir nebemąstoma tiek žodžių galūnėmis ir veiksmažodžiais, bet prielinksniais ir daiktavardžiais. Pagaliau ir kalbos vaizdingumas virsta kitoks. Įsibriauja kitos kalbos vaizdai, tarsi jie daugiau pasakytų. Ir tokiu būdu lietuvių kalba visaip alpsta.

Net žodžių kirčiavimas pakinta po kitos kalbos įtaka. Jis pasidaro kaip kitur vyraujančia žodžių gaida. O pagrinde mūsų kalba gieda kaip senosios kalbos skiemenų ilgio ir trumpio pamaina. Kirčiavimas yra pažymėjimo reikšmės. O kitoms kalboms veikiant, jis mūsų kalboje ne

vien per daug stiprėjo, bet ir pakriko. Todėl vienur kirčiuojama vienaip, kitur kitaip, nors dar visur numanyti tų pačių kirčiavimo dėsnių reikalavimai. Kirčiuojant, kaip žemaičiai tai daro, galūnė savaime apmiršta. Tada mąstysena pakinta. Nebelieka kalbos gražiosios gaidos. Lyg būtų pašlivusi, ji šlubuoja arba šokinėja tolyn.

Svetimųjų kalbų įtaka ir nekenčia mūsų kalbos ilgujų balsių. Todėl tūli lietuviai ir trumpina, kur tik tai galėdami mūsų ū ir o. Ir nebenumanyta, kad įvardžiuotinių būdvardžių antrosios galūnės yra visuose linksniuose tas pats įvardis, būtent jis, ji, (gerasis, geroji) daugiskaitoje jie, jos (gerieji, gerosios). Žymiausiai visa tai pastebime, kada mūsų chorai dainuoja. Labai jie gražiai tarčiai nusideda.

Pagaliau mūsų kalba užnikta dar ir svetimų kraujo. Žmogaus pavidalo atrodymas yra kraujo nustatytas. Todėl įvairių tautų žmonės ir atrodo kitoki. Bet iš kraujo pareina žmogui ir apsišėškimo ypatumai. Todėl sudėtinio kraujo žmonės žodžius jau kitaip taria. Lotynų kalba pakito po keltų įsibrovimo į jų kraštą ir dar kartą, germanų tautoms ją užplūdus. Taip kito ir mūsų kalba. Daugiausia padarė jai, rodos, slavų kraujas. Vokiečių tokia įtaka mūsų kalbą tiesiog slopina.

4. KALBOS GYVINIMAS IR SVETIMYBIŲ ANTKRYTIS

Minėtosios mūsų kalbos slogos, rodos, plačiai žinomos. Ir viskas daroma, jeib kalba atsigautų. Bet norint ją gyvinti, reikia sukelti esminį jos gyvybingumą. O tam svarbu numanyti, kas yra lietuviška, o kas svetima. Nėra tai lengva. Iš to, kaip žmonės kalba, ne visuomet reiškiasi grynasis lietuviškumas. Labai dažnai svetimos kalbos jį visaip yra paveikusios.

Kalbininkams lengviausia surasti svetimus žodžius. Todėl iš pat pradžios, kaip tautiškumas pabudo, pasistengta be tų žodžių apsieiti. Vis dėlto ir šiandien po tiek dešimtmečių jo gyvėjimo, mūsų galvoje ir kalbėjime dar valkiojasi įvairiausios svetimybės. Taip giliai jos yra įstrigusios į mūsų protavimą, kad vos galima jas sučiuopti be kalbininkų replių. Bet dabar slavų priemaišos iš mūsų kalbos jau iš paskutiniųjų metamos. Kartais, rodos, jau net pergriežtai. Pvz., žodis ale randasi ne vien slavų, bet ir senųjų graikų kalboje.

Pradėjęs lietuviškai rašyti, nežinojau, kurie tikrai yra mūsų žodžiai. Senieji vokiečių parašyti kalbamoksliai labai daug slavų žodžių priskaito lietuvių kalbai. Todėl kreipiausi į tūlus lietuvius. Bet tik išlengvo

teišmokstu nelietuviškumą iš savo kalbos išprašyti. Vokiečių ir Vakarų Europos kalbų žodžiai beveik savaime iš jos pasitraukė.

Bet pasidžiaugdamas mūsų kalbos valymu nuo slavų žodžių, su didžiausiu nusistebėjimu matau ką kitą. Ji beveik kas diena daugiau apkraunama senovės kalbų žodžiais, kurie imami iš rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbų. Daro tai net Gimtoji Kalba. Iš kelių jos puslapių susirašiau šiuos žodžius: Impulsas, specialus, terminas, etimologija, aktas, programa, vizitatorius, individualybė, sistema, orientacija, gramatika.

Laikraščiams, suprantama, sunku išvengti visų svetimų žodžių. Darbas skubus. O žinios dažnai gaunamos kitomis kalbomis. Tada nespėjama lietuviškų žodžių surasti. Bet reikėtų kiek galint pasistengti. Juk kitaip nuolatai gadinamas žmonių protavimas.

Pateisinami yra senovės kalbų žodžiai ir mokslo raštuose. Jie čia tiek blogo ir nepadaro. Bet kad dainiai savo eilėse tiek svetimų žodžių sukemša, jau tikrai negražu. Norisi gėrėtis lietuviškos kalbos skambumu, o čia pradėjus skaityti kūrinėlį, tarška.

Išimtinai daug naujų svetimų žodžių vartojama teatro reikaluose. Susitinkame čia tokių baidyklių, kurios, turbūt, laikomos gražuolėmis, kaip: gastroluoti, susikoncentruoti, debiutuoti, surežisuoti, užsirekomenduoti, interpretuoti, marinuoti, diskredituoti, imponuoti, subtilus, stilingas, falšyvas, spektaklis, premjera, scena, sceningumas, ansamblis, aktorius, plusas, dinamika, personažas, mizanscena, pjesė, efektas, fonas, rolė ir tt., ir tt.

Matyt Lietuvos teatras nėra lietuviškas. Visai aiškiai pastebėjo vienas estas, kad jis esąs tarptautiškas. Negana, kad vaidinami labai dažnai kitų tautų veikalai, dargi ypatingos rūšies, beveik visa, kas daroma įvardinama svetimais žodžiais. Ar jau iš tikrųjų niekas nejaučia, kaip žodis gastroluoti didžiausiu kvatojimu pašiepia lietuvišką protą? Jis juk jau ir nebeįstengia surasti lietuvišką pakaitą. O žodis pjesė? Ar ne didžiausias teatro "laimikis"? Prancūzų kalboje girdint ir parašytą matant žodį la pièce, suprantama, kad jis visai tinkamai atstovauja savo kilmei, bet skambančiojoje lietuvių kalboje, dar lietuviškai tariamas ir rašomas, jis yra tikras driskis ir ubagėlis, ne tiktai elgeta. Gal todėl ir vartojamas, jeib aiškėtų, kad Lietuvos teatre vaikščioja neretai tikri svetimi nuskurėliai.

O ar niekas nejaučia, kad žodis scena visomis kojomis spardosi prieš lietuviškumą? Graikų žodis skéné jį pasveikintų kaip namiškis. Tik

mūsų bailumas neapveikiamas. Žodis neprigysias! Bet ką veiks žmonės visais tais svetimais žodžiais, kuriais jie kas diena apdrabstomi?

Pasiėmęs bet kokį lietuvišką laikraštį, randu štai kokias šviesias didybes: iniciatyva, instrukcija, organizacija, monografija, chrestomatija, antologija, melioracija, versija, tradicija, apogėjus, kolektyvas, incidentas, receptas, sporadiškas, autentiškas, praktiškas, pasiinformuoti, užakcentuoti, likviduoti, transliuoti, ir tt, beveik be pabaigos.

Atrodo, lyg tikima, mūsų kalba pakylanti į kitų tariamai kultūrinių kalbų lygį, jeigu į ją sušluojama visokių vabzdžių iš kitų kalbų. Slaviškumo antkryčiai beveik visi nuvalyti, bet už tai kuo daugiau teikiami kiti slogučiai. Juk kiekvienas svetimas žodis suka visas sakinio dalis savaip, o leidžia savo prasmę tik lyg per rūką atspėti. Visų tų žodžių seniau nebuvo. Bet dabar kiekvienas inteligentas, kažkur susigriebęs žodį, jį atneša tautai apdrumsti, o save įrodyti mokslintą. Ar neturi studentai savo bierbandus ir visokius kitus dalykus nusižiūrėję nuo kitų? Tikri mes vargšeliai, vergeliai! Kada sieksime tikro garbingumo? Bet mat, mes inteligentai! O nevartojant svetimų žodžių, rodos, nebūtų mums ką bepasakyt.

Randu kartais chorų dainuojamose dainose dar rusų ar lenkų žodžių. O jie galėtų lengvai būti pakeičiami. Tautosakos mokslui dainos, pasakos, poringės, priežodžiai, žinoma, turi būti užrašomi, kaip žmonėse jie gyveno, bet žmonėms džiuginti, jaudinti visa tai turėtų būti nuvalyta nuo svetimybų.

5. TEIGIAMASIS KALBOS GYVINIMAS

Rodos, kalba savaime gyvėja, kada nuo jos nuversta svetimybų sloga. Bet netekusi įprastų žodžių, ji pasilieka lyg nuskurusi arba žaizdota. Todėl ir pasiskubinta pačioje lietuvių kalboje susirasti reikiamų žodžių. Tautiškamui atsigauvant, pasigriebta, kas pasitaikė. Bet išlengvo susiprasta. Ir žodžiams diegti pasiprašomas gyvumas iš paties žmonių lietuviškumo.

Paprastai, tautose kalbos kūrimą tęsia sąmoningiausiai žmonės, ypačiai tie, kurie vyriausiai kalba reiškiasi, visų pirma rašytojai. Bet mūsų tautoje tai vos tėra galima. Perdaug mes svetimybų sugadinti. Tikram lietuviškumui suvokti reikalingas nuodugniausias pasimokymas. Todėl galime tikrai pasidžiaugti, kad radosi mūsų tautoje žmonių, kurie su tikru pasišventimu tyrė mūsų kalbą ir stengėsi stiprinti jos lietuviškumą.

Žinoma, tai neatleidžia rašytojų nuo jų pareigų savo raštais į bendrinę tautos kalbą nešti, kas kiekvieno tarmėje ir patirtyje yra augę. Kalboje ir jų tarmėse nuolatai dygsta ir nyksta visokios apraiškos. Kalba nėra kada nors galutinai kurtas dalykas. Ji nuolatai kuriama tautos žmonių. Ir kiekvienas šviesus rašytojas, aiškiai išmokęs mąstyti savo tėvų kalba, nei nenusimanydamas kartais pasakys naują žodį. Tik mums lietuviams tenka atsargiems būti, jeib neniauktume savo kalbos sąmoningumo, norėdami jį gyvinti. O mums gali padėti tikrai kalbininkai, kurie lietuvių kalbai tirti yra skyrę visą savo gyvenimą.

Kalbama kartais apie naujų žodžių kalimą. O tai jau yra nuklysta nuo lietuviško mąstymo. Žodžiai gali būti tikrai diegiami ir auginami. Tiesa, kartais tik apsižvalgome su klausimu, kaip žmonės kalba. Tarsi dauguma čia ir daugiausia reiškia. Bet vis reikėtų pamąstyti, ar tos daugumos kalboje nesislepia koks svetimumas. Vien tik visos kalbos sąmoningumas, pagrindinė kalbamų žodžių prasmė, esmiškasis lietuviškumas turėtų naujiems žodžiams suteikti diegą ir gyvybingumą. Toks pasistengimas mus veda greičiausiai į mūsų prosenių mąstyseną, iš jos, gali būt, mūsų kalbininkai ir želdina mūsų kalbai naujų žodžių. Už kiekvieną briaunamąjį svetimą žodį jieško tautos sąmoningume prasmingesnio lietuviško žodžio diego. Tikrai kartais pasitaiko, kas tiesiog stebina.

Gimtosios Kalbos 1936 metų 9 sąs. 147 psl. randame pasakymą: gyvulio žmona. Tiesa, žodis žmona vartojamas dažnai vyro moteriai įvardinti, vis dėlto tas žodis taikomas į žmonišką esybę, o ne į bet kokią gyvūną. O taip kalbant, kaip ninėta, aiškėja, kad nejausta pagrindinė žodžio prasmė. Taip tada kalba negyvinta, o tame žodyje niukinta.

Mane ir tai stebina, pvz., žodis eisena, kursėjimo būdą pažymi, vartojamas kalbant apie tvarkingą didžio žmonių būrio žengsmą. Ar ištikrųjų neįstengiame tam tinkamą žodį surasti? Vėl ir žodis abejingas sakomas, kur vokiečiai ima žodį gleichgültig, prancūzai žodžius indifférent, indolent, insensible, impassible. Juo norima pasakyti, kad kas nors mūsų nei šildo nei šaldo. Bet kas mums abejinga, tai kaip tik traukia mūsų dėmesį. O jis turi būti visai atlyžęs nuo kalbamo dalyko. Bet, sako, žodis prigijęs. Negaliu tikėti.

Pasigendu labai, kad mūsų kalbai ir nesurandame žodžių tam tikro luomo garbingumui pažymėti. Kalbame apie bajorus. O ar nebūtų tinkamesnis žodis didžiūnas? Kartais, rodos, vartotinas žodis didikas. Bet reikėtų numanyti ir žodžio skambumo reikšmę ir mažiau vartojamus žodžius pasirinkti, jeigu jie tiek skambesni. Patsai aš taip darau. Todėl,

pvz., ir rašau glūdo (iš Juškos žodyno), one glūdi. Teikėtų ir pasistengt surasti savo žodį, kurs galėtų padaryt nebereikalingą žodį ponas.

Norint tam tikrą vyrišką taurumą apreikšti, vartojami dažnai svetimi žodžiai: kavalierius, riteris. Ar mums ištikrujų nebūtų žodžio? Jaunuolis būdamas ir pamatęs Lietuvos Vytį, maniau, tai esą tat, ką vokiečiai vadina riteriu. O ar būčiau apsirikęs? Man Vytis atrodo pergaletoju, kurs veja, o kavalierius ar riteris yra žmogus, kurs žirgą turėdamas, gali joti.

Žodį Tamsta pažinau dar vaikas būdamas. Bet tėvas dažniau sakydavo tavo mylista. Ir su tuo reiškiniu siejau veiksmažodžio 3 asmenį. Dar šiandien man keista, kad žmonės sako: Tamsta kalbi. Rodos, reikėtų sakyti: Tamsta kalba.

Kitam pagerbt neturime dar tinkamesnių žodžių, tarsi tam nebūtų mūsųose tikro numanymo ir atjautimo. Todėl, turbūt, ir galima buvo patarti, kad vienam sveikinant kitą, užtenka pasakyt labas, vietoje labas rytas. Vokiečiai tik tada sako Morn, kada susitinka su žmogumi menkos reikšmės, arba tokiu, kuriam nereikia dar tyčia pagarbą pareikšti.

Pastebėtina, kad kalbininkai jieško netiktai naujų žodžių, bet ir tinkamiausiųjų mintims apreikšti. Tokiu būdu kalba gali tikrai gyvėti. Bet kartais rodos, lyg dar negana viskas apmąstyta. Greit plepėdami tūli žmonės pasigriebia pirmą pasipainiojusį žodį ir jį pasako. Sušukdama: baisiai gražu, mergelė nesuskubo pagauti tinkamesnį žodį. Nenumanė, kad baisu yra, kas baido. Bet nėra tai pateisinama kalbos nelogiškumu, kaip rašė G. K., bet mergelės neaiškiu protavimu.

Kalbai gyvinti labai svarbu yra žodžių priegaidė ir kirčiavimas. Jie suteikia kalbos gaidai patį ypatingumą. Todėl, turbūt, kalbininkai jį seniai tyrė. Labai rūpestingai tai daro mūsųieji ir šiandien. Tik kartais atrodo, lyg jie ir mažiausiems skirtumams perdaug reikšmės priskaito.

Tikrai džiugu, matyt pasistengimą bendrinei kalbai surasti priimtina kirčiavimą. Įvairiose tarmėse jis dažnai skirtingas. Ar tam priežastis tik nebus svetimų kalbų įtaka? Kad žemaičiai kirčiuoja žodžių pradžia, jie ir sako, pvz., gintaras. O kitur sako gintāras, reikėtų sužinoti, kas lietuviškiau.

Tūli mokslininkai, kaip Fr. Kuršaitis, M. J. A. Voelkelis ir kiti kirčiavimui surado tam tikrus kelis takus. Rodos būtų labai gera, žodynėlį paruošt, kuriame žodžiai būtų su lygiu kirčiavimu sugretinti. Savo mažame kalbamokslyje Anfangsgruende der lit. Sprache tai bandžiau padaryti. Galėtų tokiu žodynėliu naudotis mūsų dainiai. Juk kartais labai vaizdingos ir jausmingos eilės vos pakenčiamos dėl jų nedarnaus plastėjimo.

Bet kalbos skambumui daug daugiau reiškia balsių ilgio ir trumpio pakaita, kalbos plastėjimas, ritmas. Labai man įsmego, ką Anykščių Šilelio dainius apie tai rašė vokiečiui prof. H. Weberiui. O dr. G. Sauerweinas man sakydavo, kad mūsų kalba esanti sklandanti, kad jos gražumą sudaranti garsų ilgio ir trumpio pakaita kaip senovės kalbose. Kirčiavimas turėtų būti visai švelnus. Todėl lietuviai, liaudies žmonės, nelabai moką pasakyti, kur stato kirtį.

O rodos, kad lietuviai balsų ilgio nevertina, kaip reikėtų. Vis daugiau įsivyrąja linkimas trumpinti. O kalbos gyvybingumas glūdo kaip tik jos balsių ilgiuose. Todėl ir negaliu tikėti, kad reikėtų tarti ugdyti, o ne ūgdyti. Žodis sproges iš augti. Todėl ir sakome ūgis, o ne ugis. Bet jau seniau girdėjau sakant pvz., bus, kur maniau reikėtų sakyti būs, kadangi tai lytis žodžio būti, o ne žodžio busti. Toks trumpinimas tikrai nėra kalbos gyvėjimo žymis. Ir turbūt iš sąmoningumo apsiniaukimo, kuriam bus ir būs jau vis tiek. Šiap, kalbos gyvėjimas apsireiškia žodžių skaidymu, o ne suplakimu.

Labai gera, kad mūsų kalba sakinių sudėjime žmoniškėja. Tuo pasirūpino jau J. Jablonskis, kaip dabar Gimtosios Kalbos kalbininkai. Man labai patinka, kad jie pataria, kaip tūlais atžvilgiais apsireikšt reikėtų. Rašau kartais nepaprastu būdu, jeib priversčiau skaitytoją aiškiau vaizduotis, ką pasakyti noriu. O tada sakinyš nėra lengvas. Kiti gal svetimųjų įtakoje kalba apsireiškia keistai. Taip visems didesnis mūsų kalbos paprastumas labai reikalingas. Ypačiai svarbu, kad esame skatinami daugiau veiksmažodžiais kalbėti.

Vis dėlto man vienas kitas dalykas abejotinas. Lietuviai visuomet kalbinosi vienaskaita, kaip senovės kalbų tautos. Sakydavo tu. Sekdami kitais mūsų laikų žmonėmis, sakome jau dažnai jūs. Tuo į mūsų kalbą įvesta naujybė. Bet lietuvis kalbinamąjį vis supras kaip vienetą. Todėl, rodos, reikėtų sakyti, pvz., Jūs esate geras, o ne: Jūs esate geri. Net prancūzų kalba, tuo atveju stato vienaskaitą. Kuo tinkamiau tai yra mūsų kalbai.

TĘSINYS

NAUJOJI ROMUVA 1937 M. 31-32

6. SENOVĖS KALBŲ ŽODŽIAI MŪSŲ KALBOJE

Priminę, kad labai daug žodžių pasiimame iš Vakarų Europos kalbų, pravartu dar pažiūrėti, kaip mes juos savo kalbai pritaikiname. Ir

tenka iškart pasakyti, kad tuo parodome beveik dar didesnį menkumą ir vangumą negu tų svetimų žodžių vartojimu.

Dažniausiai mes imame žodį, koks jis vokiečių, rusų, prancūzų ir kt. pritaikintas yra, ir pridėdame jam galūnę i-j-a. Tos galūnės reikšmė mūsų kalboje visai aiški. Sakome žmogus, žmonės, žmonija. Bet svetimiems žodžiams ją pridėjus, galūnė ija nebetenka tos reikšmės, vadinasi, mūsų protavimas sustabdomas. Pagavę graikų ar lotynų žodį iš įvairių šnekamų kalbų, tardami jį baigiame sakydami i-j-a, ir ilsimės didį darbą atlikę, pvz., la poésie, poezija.

Geriau jau elgiamės dabar, imdami žodį tiesiog iš graikų arba lotynų kalbos. Sakydavę seniau kosmusas, jau numanome, kad galūnė as nereikalinga. Todėl ir sakome kosmus, kaip lotynai graikų žodį kosmos tardavo. Rodos ir mums geriau tinka graikų galūnę os pakeisti galūne us. Tinkamesnę galūnę turėtume pagaliau ir tiems žodžiams parinkti, prie kurių kabiname ija.

Sakydami, žmonės taip saką, nepateisiname savo elgesio. Visi svetimi žodžiai įnešti į žmones inteligentų. Jie ir yra atsakingi už lietuviškumo silpninimą ir žeminimą. Tik tūli dargi tiki, taip apsiereiškias tikrasis lietuviškumas. Kad aš rašau ne seminarija, o seminarė, tūli mane laiko keistuoliu. O man rodos, kad jis, kaip aš jį rašau, visai primena lotynų žodį, o tenkinas 4 skiemenimis. Taip reikėtų ir su kitais žodžiais pasielgti.

Imkime tik minėtąjį žodį, kurį tūli taria poezija, arba net poezija, nors lotynai jį tarė su siaura e. Iš graikų žodžio poiésis, jis pasidarė poésis, O mums jis toks galėtų būti kaip tik tinkamas. Galėtume jį linksniuoti kaip tik tos pačios galūnės savo žodžius. Bet, žinoma, vangumas ir drąsos stoka neleidžia iškopti iš įpročio.

Gera, kad susiprasta ir nebesakoma įsikibus į lenkų skvernus Rymas, bet rašoma ir kalbama kaip lotynai ir italai: Roma. Tik pastebėta kartais, kad kai kurie vargšeliai nusilenkia iki žemės prieš lenkų paliepiamą lyg prieš šventumą ir sako: Rymas.

Yra tiesiog priedermė ir garbės dalykas, jeigu jau skolinamės graikų ir lotynų žodžių, kad juos skolintumės iš savininkų, o ne iš skolininkų, būtent iš dabar šnekamų Europos kalbų. Pagaliau turėtume jau suprasti, kad savininkai mums yra giminiški, kad reikia gyviau atjausti savo garbingumą. Visai nesuprantama, kaip galima sakyti universitetas, kada lotynų žodis universitas yra lyg mums pritaikytas.

Tikrai nusistebėtina, ką kartais padarome! Įvardiname net knygą, kuri skiriama mokykloms, vadinasi, jeib mokiniai geriau išmoktų

lietuviškai, augtų lietuviškume, visai nesuprantamais žodžiais antologija, chrestomatija. Dvigubai tuo nusižengiame. Paniekiname atitinkamą lietuvišką žodį, pvz., atranką arba kitą, o antra, paimame žodį iš svetimų, pagal jų įprotį prikerdami savo be prasmės galūnę i-j-a.

Mane vienas antras net pašiepė, kad vadinu tam tikrus veikalus dabar jau tūlus metus tragaide, komaide. Nepakenčiau kartoti kaip tariamieji inteligentai sako, būtent tragėdija, komedija. Juk graikų žodžiai, mums tokie giminiški, yra tragodia (senoviškiau tragoidia), komodia (senoviškiau komoidia). Graikų žodis odė (iš senoviškesnio aoidė) yra tas pats kaip mūsų aidas. Todėl ir sakau tragaida arba tragaidė.

Taip reikėtų ir kitus žodžius imti tiesiai iš graikų ar lotynų kalbos, o ne iš kitų, kurie tuos žodžius savo būdu kramto. Bet mes, lyg kažko verčiami, imame kaip tik tokius žodžius, ir visai nenumanydami, ko reikalauja mūsų kalbos skambumas, juos dar daugiau menkiname. Vokiečių kalba, netekusi savo senoviškų balsių, vis dėlto sako, pvz., oekonomie, o prancūzai économie, bet lietuviai, kurių kalba yra tikrai senoviškai balsinga, taria minimą žodį su lėkštu, tuščiu e. Graikų žodis oikos yra tas pats kaip mūsų ūkis, ir yra tos pačios reikšmės. Todėl mums derėtų ir sakyti: oikonomé, oikonomiškas.

Su didesniu skambumu vokiečiai ir sako: paedagoge, prancūzai pédagogiste, o mes ir čia vartojame kimujj e, ir sakome pedagogas. Graikai taip gražiai sakydavo: paidagogos, kaip ir mes tai galėtume. Bet tūli vangėdami mano, esą prie kito pripratę, kam čia dar ką betaisysime. Nė są prasmės. O kam tai apskritai rūpinamės gyvesniu lietuviškumu savo kalbai?

Kitas mūsų menkinamas graikų žodis yra daimonas. Tariant demonas, visai nebėra jaučiama, ką tas žodis apreikšti turi. Taip labai esame užkurtę žodžių garsams, kad nebenumanome, kaip jie veikia. Todėl ir lieka tariamieji žodžiai be vidaus gyvumo, be jo apreiškimo. Visuomet a ir ai daugiau atneša negu e. Mūsų kalba dar lyg tyčia pasižymi turinti daug a. O dvibalsis ai jai suteikia ypatingą spalvą kaip ir graikų kalbai. Todėl imant jų žodį, reikėtų jį imti, koks jis ten yra, ir koks tvirtina mūsų kalbos skambumą.

Teisintis tuo, kad liaudis kitaip taria, yra nerimta. Liaudis pasiima graikų ir lotynų žodžius iš mokslintųjų. O tie, turbūt, gali tiktai lenktis toms tautoms, kurios mūsų kalbą niekina.

Kaip giliai mes nusmukome, supratau, kartą kalbėdamas apie lietuviškus vardus, kad jais būtų vadinami lietuvių vaikai. Buvo net inteligentai, kurie manė, kad Dovydas, Jokūbas, Jozėpas ir kiti esą

tikriausi lietuviški vardai. Bet kas žino, ką jie reiškia? O tikrai nors numanome arba atspėjame, ką pasako vardai kaip Tautvydas, Gedgauda, Daugvila, Birutė, Agnė, Gaja, Gunda, Vyda, Nuomė ir kt.

Yra žmonių, kurie stebisi lyg su pašiepa, kad savo veikalų asmenis įvardinu senoviškais lietuviškais vardais. Kažin, ar jau ištikrųjų nebūtų galima atspėti, kodėl tai darau? Manau veikalo vertę menkinti negali nepaprasti vardai. Bet taip mąsto mūsų tautininkai ir didi mokovai!

7. MŪSŲ KALBA IR KITŲ TAUTŲ VARDAI – PAVARDĖS

Svetimus vardus – pavardes lietuvininti neturėtume. Bet be galūnės jas palikti neleidžia mūsų kalbos sąmonė. Nesunku galūnes pridėti, kada vardas baigiasi priebalsiu. O kad jis baigiasi tokiu balsiu kaip mūsų žodžiai, to ir nereikia. Vardas tada linksniuojamas mūsų būdu. O tik to tūli nedaro.

Skaitome, pvz., laikraštyje. Grandi kelionė. Ir tenka mąstyti, ką čia pasakyti norėta. Aišku, kad čia ko trūksta. Jeigu būtų skelbta: Grandi keliavo, gal prisimintų: Marti keliavo, ir posakis būtų aiškus. Bet anaip mūsų kalba tiesiog gadinama. Mūsų kalbos sąmoningumas temdomas. Vartodami žodį be galūnės, pradedame pratintis ją mesti ir visą savo protavimo būdą griauti.

Būtina visus svetimus vardus linksniuoti. O patys turėdami žodžiams galūnę i, galėtume tokios galūnės svetimus vardus kaip savuosius linksniuoti ir sakyti, pvz., Grandios kelionė. Nėra mums neleistina, vyriškiems vartoti vardus su moteriška galūne ir taip linksniuoti. Sakome, pvz., Radvila, Radvilos.

Yra, tiesa, ir tokių vardų, kuriems mūsų kalboje nėra lygios galūnės, pvz., Rosseau. Ją savo kalboje palikti be galūnės negalime. Turime surasti galimumą. Rodos nebūtų netinkama, sakant, Rousseaujus.

Svetimus vardus su galūne o, pvz., Franco, galėtume gal rašyti Franca ir taip linksniuoti. Reikėtų palikti balsinę, kad ir moterišką galūnę. O gal surastume visai naują linksniuotę tokiems žodžiams, kurie baigiasi balsiu o. Savo kalbos gyvumui išlaikyti pirm viso svarbu, kad svetimas vardas mūsų kalboje nepasiliktų be linksniavimo galimumo.

Kaip vardus su galūne o, taip turėtume ir kitus svetimus žodžius savo kalbai pritaikinti. Žodžiai kaip auto, kino ir kt., kuriuos tenka vartoti, rodos geriau lietuviškai bus pagauti sakant auta, kina. Sakydami autas, naikiname prasmę žodžio auti. Seniau autu vadinta, kas ant kojų

aunama. Turėdami reikalą su svetimu žodžiu, vis reikėtų pirma atsiminti, kad juo nebūtų kenkta mūsų kalbai, ir žiūrėta kaip jį geriausiai lietuviškai pasiimti.

Visaip jau patarta, kaip reikėtų svetimus vardus rašyti. Esas net garbės dalykas juos palikt, kaip jie svetimųjų rašomi. O tai rodos tikrai sektina. Bet ir kitakas verčia tai daryti. Nėra galima svetimus vardus taip parašyti, kaip jie tariami. Mūsų parašymu tartas vienas kitas anglų vardas, jau nebebus toks, koks jis yra anglų ausims. O jį skaitydami savaip parašę, kartais vos atspėsime, kas tai.

Skaičiau kartą laikraštyje skirsnelio antraštę: Senė. Žinoma, pamaniau, kad čia kas pasakoja apie kokią senę. Bet geriau pažvelgus, mačiau, kad kalbama apie Prancūzijos upę Seine. Bet prancūzų ei juk visai kitaip tariamas kaip mūsų e. Be abejonės geriau rašyti svetimus vardus taip, kaip jie rašomi jų žmonių.

Pagaliau reikėtų prisiminti, kad svetimieji vardai mūsų visuomenę pasiekia vyriausiai laikraščiais, vadinasi, jie yr regimi, o ne girdimi. O tai turėtų klausimą atsakyti.

Žinoma, kalbininkams čia uždavinys. Mūsų gyvumo ir gražių lyčių kalba susitinka svetimuose varduose su kalbomis, kurių žodžių bėra kamienai. O savo pačių kalba, tuos vardus vartojant, pastatyti lyg ant kojų, tikrai neturėtume. Kas iš pasaulio gyvenimo žodžiais atskrieja į mūsų regratį, tą turime tvirta valia pagauti ir įtaikyti į savo kalbos gyvumą arba atmesti.

8. MŪSŲ KALBOS VARGSMAS RAŠYBOJE

Visų tvirčiausiai slaviškumas laiko lietuvius pavergęs priimtoje rašyboje. Tiesa, ji lietuvinata, ir šiek tiek atvaizduoja mūsų kalbą. Visokie visai smulkūs mažmožiai yra net su didžiausiu kruopštumu sujieškoti ir pažymėti. Dažnai net galva laužyta, ar vienur kitur nereikėtų parašyti, kad po balsio yra jau mestas n, tarsi tai begalinės reikšmės visai tautai. O nei nepamanyta, kad apskritai imant, rašyba yra visiškai nelietuviška.

Todėl ir leidžiu savo raštus - kita rašyba. Bet nesusilaukiau rimto pamąstymo, kodėl tai darau. Tūli, rodos, mano, kad tai net peiktina. Nepastebėta, kieno prasimanymais aš seku, būtent, tų žmonių, kurie pasiryžo žadinti mūsų tautą savigumui. Jie ir veikia pradėjo kalbėti apie tai, kad reikią kurti savo rašybą. Tik paimkime raštelį, kuriame dr. J. Basanius aiškina savo nuomonę apie tai, ir surasime mano rašybos pagrindą. Toliau pažvelkime į prof. K. Jauniaus gramatiką,

ir pamatysime tą patį. Pagaliau man net išprašė pažadą pasilikti prie savo rašybos, ją kiek pakeitęs, doc. Romas Bytautas.

Vieni kiti man patarė ne raštus leisti savo rašyba, bet atskirais sakiniiais aiškinti, kaip manau, kad reikėtų lietuviškai rašyti. Nenumanyta, kiek maža tai reikštų prieš tai, kad ištisi raštai tai parodo. O dažnai jau ir apie tai kalbėta, kad priimtoji rašyba turėtų būti tikrai lietuvinata. Tik man lyg abejotina, ar jau yra ir tikro aiškumo pagrindiniams lietuviškos rašybos klausimams. Priprastoji yra lyg tam siaurinusi regratį.

Matyti tai iš to, ką tūli žmonės kartais yra rašybos taisymui patarę. Aišku vien buvo, kad dažnai nenumanyta, kaip toli atsilikta nuo klausiamo dalyko. Kartais net patarta, kad reikią rašyti, kaip tariama. Nenumanyta, koks mišinys tada pasidarytų.

Pirmučiausia turi aišku būti, kad raštas yra regimoji tautos kalba, kuri toli negali viską atvaizduoti, kas girdima. Raštas turi tenkintis esminių garsų pažymėjimu. Pamačius parašytą žodį, iškart turėtų aiškėti žodžio šaknis, vadinasi, pagrindinė jo prasmė, pvz., bėg-ti, bėg-ki, o ne bėkti, bėki; dyg-ti, daigs-tyti, daig-tas, ir tt.

Toliau rašyba turėtų kuo aiškiau vaizduoti mūsų kalbos garsų savumą. Kad Anykščių Šilelio dainius kalba apie tris balsių ilgius, reikėtų geriau vertinti. Neturėtume trumpinti jų ilgį ir tuo atsižadėti nuo savo kalbos skambumo pažymėjimo. Todėl ir statau savo stogiukus, nors tūliems tai labai netinka.

Vienas dargi labai žymus žmogus manė, kad jie darką gražią raidyno išvaizdą. Bet kažgi, ar prancūzai būtų iš tikrųjų žmonės be grožio numanymo, kad visai tokius pat stogiukus stato ant tų pačių raidžių? Negaliu ir su tuo sutikti, kad kitos mano peršamos raidės būtų netinkamos lotynų raidynui. Žinoma, dailumo nuovoka nelygi. Vienų ji labai menka, kitų gyvesnė, o dar kiti labai gerai numano, kas gražu ir kas negražu. Tūliems rodosi ir esanti gaišatis, kad reikia balsių ilgį pažymėti. Bet kas viską ir net rašymą nori greitai atlikti, tikrai nieko gero nepadarys.

Buvo kartą pareikšta, kad rašant mano raidėmis, raštas būtų labai neaiškus. Iš tikrųjų yra antraip. Jis būtų daug skaidresnis, negu paprastasis, kuriame, pvz., rastume žodį krapščius. Raides šči retai kas aiškiai parašo. Yra žmonių, kurie parašydami savo pavardę, tiki tuo įrodą savo reikšmę, kad rašo visai nesuskaitomai. O visas pasaulis žino, kad

paraštis ir raštas yra ko aiškesnis, kuo šviesesnis ir svarbesnis žmogus rašo. Tik įsižiūrėkime, kaip yra pasirašę didieji žmonijos žmonės.

Viską žinoti, tūliems ir nereikia! Kartą man net mokslingas žmogus bandė tvirtinti, kad raidė č reikalinga, kadangi stovinti už tam tikrą garsą. O fonetika seniai garsus skiria pagal vietas burnoje, kur jie gaminami. Tariant č, pirma liežuvis atsispiria prieš viršutinius dantis, o tada, atšokęs nuo jų, nelenkia abu savo kraštu ir leidžia kvapui srauti palei juodu. Ir taip pasidaro pirma t, tada š, o ne vienas garsas. Mat, č stovi už du garsu.

Kur garsų santykiuose vis tas pats garsas įbrukamas, čia jis galėtų būti ir neparašomas. Todėl žodžių galūnėse ir praleidžiu ž po d, š po t prieš ia, io, iu. Ar neatrodo daug skaidriau, kad rašyta, pvz., žodis, žodio, žodiui, žodį, o ne žodis, žodžio, žodžiui, žodį? Taip rašyt man patarė Romas Bytautas. O rodos, jis gerai buvo pastebėjęs kaip mūsų rašyba galėtų įgyti aiškų veidą. Tik žodžių šaknyse, maniau reikėtų palikti įsiterpiančią garsą ir rašyti, pvz., džiaugties, tšiaupti.

Bet gal tokie didi rašybos pakeitimai žmonių nedrąsai neįmanomi. Todėl svyruojama dargi dėl menkų dalykų. Rašo pauti ir pjauti, bet stiepiuos, labiau ir tt., tarsi ten reikėtų kitą garsą pažymėti. O rodos, kalba tikrai skambesnė, jeigu daugiau tvirtiname balsius, o mažiau priebalsius.

Rašyba turėtų būti ir rodyklė į skambesnę, bet, žinoma, tautišką tartį. Anglai, rašydami tšing, vokiečiai Ding, iš gražios tarties reikalauja aiškaus g, o ne k. Taip pirm viso svarbu, kad rašyba visai tvirtintų mūsų kalbos aiškumą, bet ir įrodytų, kad ji nėra kitos tautos mums suteikta.

9. KALBOS GYVENIMAS IR GYVINIMO PRADMENYS

Kaip tauta yra skirtinga žmoniškumo apraiška, taip kalba yra tautiškumo reiškėja. Kalba auga iš to paties prado, kurs žmogui teikia tautos pažymius. Todėl kalba ir skelbia tautos žmonių kraujo, nuotaikos, protavimo ir sąmoningumo savumus.

Bet kalba nėra kartą kurta ir kūrimu užbaigta. Ji stojasi su tauta ir su ja gyvena. Kaip tautoje gimsta, auga, gyvena ir gaišta vaikai, taip auga ir nyksta ir kalbos žodžiai. Vis nauji dygsta, auga, gyvena, pakeičia savo prasmę, ir krinta naujiems užleisdami savo vietą.

Kalbėdamas kiekvienas žmogus gyvina žodžių prasmę, juos traukdamas į savo sąmonę. O kalbintasis kartoja šį veiksmą savo dvasioje. Taip tada kalba atšviečia žmonių gyvumą, jų sąmoningumą ir žmoniškumą.

Kada žmonės tamsėja, vadinasi, smunka su visu savo gyvenimu į žmoniškumą, tada ir kalba menkėja, apmiršta. Bet tam daug reiškia ir kitų tautų dvasios ir kalbos antplūdis. Pavergtosios tautos kalba silpnėja, tamsėja ir nyksta veikiama svetimumo.

Tautai atsigauinant savingumą, jos kalbos gyvėjimas pirma apsidėmęs atmesdamas svetimas priemaišas ir pasiskelbdamas kuo aiškiau savo žodžiais. Bet jeigu tautos žmonės tada vėl griebiasi kitų jos nepavergusių tautų žodžiais, jie įrodo, kad neįstengia iškilti į tikrąjį savingąjį gyvumą. O kad ir kuriasi žodį, tada jis net esminiam dalykui pareikšt yra kartais neigiamos reikšmės, pvz., nepriklausomybė. Reikėtų pagaliau apie tai kalbėti teigiamai, gal žodžiu savingumas. Laikas tam išaušęs.

Kalbai kurti pašaukti visi tautos žmonės. Ypatingą pareigą turi sąmoningiausiai kalbantieji. Turėtų tai būti visokios rūšies kalbėtojai, mąstytojai ir rašytojai. Tauta juk nėra tada tikrai susipratusi, jeigu ji parodo ryškų norą, aiškiai prigimtu savo būdu apsidėmęs. Bet tam reikalinga, kad žmonės patys gyvėtų. Tik tada jie gali gyventi ir savo apsidėmęs priemonę, būtent kalbą. Tada ir savo rašybą padarys vaizdu savo kalbos, **jai vis rodant pagrindinę žodžių prasmę.**

Bet mūsų kalba labai užversta svetimybų. Todėl minėtieji kalbos gyvintojai jų ir yra sunkiau slegiami. Jiems atsigauti lietuviškume, reikalingas kalbos ir tautiškumo tyrimas. Todėl jiems padėti turi kalbininkai, kurie yra pasišventę kalbos gyvumui atidengti. Jie turi galėti parodyti, kaip tas gyvumas diegia žodžius, kaip jis juos tvarko sakiniuose, kaip jis skamba iš balsių ir priebalsių, kaip jis reiškiasi priegaidomis ir kirčiavimu, ir kaip jis kuria vaizdavimą.

O tam galimumas randasi, neriant į kilniausią tautos gyvybingumą. Negali atsverti, kas yra tinkamiausia apraiška, tautos dauguma, kada ji dar per daug yra prisunkta visokio svetimumo. Tiesa, kalbai gyventi daug reiškia kalbos dėsniai, bet daugiau dar žmogaus sąmoningumas. Naujus žodžius diegti todėl galės vyriausiai tas, kurs ne vien bus mokslintas, bet kurs ir ką šviesesnio pasakyti galės. Kitų kurti žodžiai greit vėl apmirs.

Todėl pagaliau patsai kalbos gyvėjimas tegali kilti iš pagrindinio tautiško bei žmoniško sąmoningumo.

Jis aiškiau reiškesi senovėje. Mūsų proseniai suprato gyvenimą ne tiek iš daiktingumo, kiek iš gyvybingumo. Taip mąstas žmogus gyvėja ir sąmoningėja. Ir kalbėdamas suvokia jaunus žodžius iš savo tautos sąmoningumo pagrindų. Jis gyvina kalbą ir ji gyvėja. Pasiekęs prosenių sąmoningumą, jis prasmingiau ir kalbės jų kalba.

Kai kurių svetimžodžių vertiniai į gryną lietuvių kalbą

adekvatus, - tapatus;
aktas, - veiksmas, raštas;
aktorius, - vaidintojas;
ansamblis, - darni visuma, meninis būrelis;
antologija, - įvairių autorių rinktinių raštų rinkinys, atranka;
apogėjus, - aukščiausias iškilimas, viršūnė;
autentiškas, - pirmapradis;
chrestomatija, - rinkinys;
debiutuoti, - pirma kartą pasirodyti;
dinamika, - kismas;
diskredituoti, - šmeižti, juodinti;
efektas, - poveikis, pasekmė;
etimologija, - žodžių kilmėtyra;
falšyvas, - suktas, netikras, suklastotas;
fonas, - aplinka;
gastroliuoti, - bastytis;
gramatika, - rašyba;
imponuoti, - patikti;
Impulsas, - akstinas, paskata;
incidentas, - ginčas, kivrčas;
individualybė, - asmenybė;
iniciatyva, - sumanymas, užmojis;
instrukcija, - nuostatai, nurodymai, taisyklės;
interpretuoti, - aiškinti;
kolektyvas, - draugija, būrys;

likviduoti, - panaikinti;
marinuoti, - išsaugoti, marinti;
melioracija, - nusausinimas;
mizanscena, - padėtis pakyoje;
monografija, - nagrinys;
organizacija, - draugija, telktija;
orientacija, - susigaudymas, pokrypis, linkmė;
informuoti, - pranešti;
personažas, - kūrinio veikėjas;
personifikuoti, - subūtybinti, sužmoginti;
pjesė, - dramos kūrinys;
pliusas, - laimėjimas, nauda;
praktiškas, - gyvenimiškas, naudingas, prityręs, pravartus;
premjera, - pirmiena;
programa, - užmanas, roštinys (skaitliuotuve);
receptas, - sandraštis;
rolė, - vaidmuo;
scena, - salės pakyla;
sistema, - saistuma;
specialus, - ypatus;
spektaklis, - vaidinimas;
sporadiškas, - pavienis, atsitiktinis;
stilingas, - išraiškingas, ištvaipus;
subtilus, - gležnas, trapus, įmantrus, jautrus;
suponuoti, - lemti, būti ko prielaida;
surežisuoti, - paruošti vaidybai;
susikoncentruoti, - susitelkti;
terminas, - įvardas;
tradicija, - paprotys;
transliuoti, - siųsdinti, perdavinėti;
užakcentuoti, - pabrėžti;
užsirekomenduoti, - pasirodyti;
versija, - atmaina;
vizitatorius, - lankytojas;